

A PACIFIZMUS PROBLÉMÁJÁHOZ.

(Megjegyzések Moór Gyula „A pacifizmus útján“ című tanulmányához.*)

A szerző abból a megállapításból kiindulva, hogy a pacifizmus a győztesek hitvallása, azt állítja, hogy „nem oly természetes, mint a győztesek pacifizmusa, de azért kétségtelenül létezik a *legyőzöttek* pacifizmusa is.“ Itt különösen Németországot említi, melynek szerinte kevés oka van arra, hogy pacifista külpolitikát folytasson. Kétségtelen, hogy a győzők a pacifizmust mint a „nemzeti politika eszközét“ üzik, és nem ideológiából de éppen úgy meg lehet állapítani, hogy a legyőzöttek is folytathatnak pacifista külpolitikát, tisztán nemzeti céljaik szempontjából, azzal a különbséggel, hogy az ő pacifizmusuk, ha az a nemzeti politika eszköze akar lenni, nem állhat meg azon formáknál, melyeket a győzők pacifizmusa teremteni akar, vagy már megteremtett, hanem azokon túl kell menniök, a pacifizmust jobban ki kell mélyíteniök és következetesebben végig kell gondolniök. Hogy különösen a német pacifista külpolitika mennyire a nemzeti politika eszköze volt, erre legyen szabad röviden kitérnem.

Külpolitikát nem lehet csupán ideológiai szempontból csinálni. Minden állam bizonyos nemzetközi konstellációval áll szemben, mely rá nézve nem mentes minden veszélytől. A külpolitikai vezetésnek tehát mindig manővróznia kell, hogy kedvező konstellációt teremtsen, vagy az ilyet megtartsa. Minden külpolitikának ez alapvonása a háború előtt az ú. n. európai egyensúlyrendszerhez vezetett. Ez nem speciális történelmi jelenség, hanem minden kül-

* Folyóiratunk előző számában Moór Gyula és Török Árpád tanulmánya különböző világszemlélet szögéből világította meg az örök béke lehetőségének sokat vitatott kérdését. Török Árpád kritikai megjegyzéseit s Moór Gyula válaszát, amelyet a kérdés tárgyaló újabb tanulmányában talál az olvasó, most együtt közöljük s az érdekes és eszmetisztázó polémiával a pacifizmus kérdését egyelőre le is vesszük folyóiratunk napirendjéről.

A szerkesztő.

politikának következménye, legalább is addig, míg az államok egyénileg vezetik külpolitikájukat. Az egyensúlypolitika módszeréhez tartozik, hogy egy állam olyan másik államhoz, vagy államcsoporthoz húz, mely saját ellenfelének ellenfele. Milyen eszközökkel rendelkezett a háborúutáni Németország, hogy az akkori negatív világpolitikai helyzetből kikerüljön? Kétségen felül áll, hogy abban a helyzetben nem maradhatott állandóan, ha azt akarta, hogy a nép elveszett szellemi és lelki egyensúlyát visszanyerje. Erre pedig szükség volt, hogy gazdasági helyzetén javítani tudjon. A külpolitikai helyzetnek megjavítása közvetlen gazdasági érdek is volt. A gazdasági fellendüléshez olyan fontos külföldi hitelhez csak úgy tudott az ország jutni, ha területe és gazdasági apparátusa felett teljes mértékben rendelkezett, ha az mindenféle önkényes invázió ellen (Ruhrmegszállás!) védve volt. A gazdasági és kulturális fellendülésnek ezen feltételeit a külpolitikai vezetésnek kellett megteremtenie. Módjában állott-e a német külpolitikának, hogy a szokásos diplomáciai eszközökkel operáljon? Minden egyensúlypolitikának előfeltétele, hogy az illető állam maga is bizonyos súllyal bírjon. Németországnak akkor nem volt semmi ön-súlya, ezért más államoknak — melyek Németország sorsán javíthattak volna — a német barátság vagy szövetség értéktelen volt. A szokásos diplomáciai eszközök hiányában új módszerekhez kellett ríyni. Ez pedig a Stresemann-féle Verständigungspolitik volt. Az országnak nem lévén ön-súlya, idegen állam külpolitikai súlyát pedig szintén nem volt képes latba vetni, így tehát *ezt a hiányt egy nagy és hatásos eszmével kellett pótolnia: a béke és megértés eszméjével*. És ki tagadhatja, hogy ennek a politikának volt eredménye? Elérte azt, hogy a német nemzet ma ismét jelentős tényezője az európai politikai életnek, elérte azt, hogy gazdasági és kulturális súlya újból megközelíti háborúelőtti mértékét. Hol állana ma Németország, ha passiv resistenciát folytat, vagy a vas és vér politikájára esküszik?

Teljesen eltekintve már most a német külpolitika konkrét előfeltételeitől, a legyőzöttek pacifizmusához tisztán elméleti okoskodás útján is eljuthatunk. A legyőzött államok történelmi politikája abban állott, hogy olyan külpolitikai konstellációt teremtettek, vagy olyanhoz csatlakoztak, mely volt ellenfelükkel bizonyosfokú ellentétben állott. Ez reális politika lehetett azon esetben, ha a legyőzött teljes állami szuverenitását megtartotta, tehát tet-

szése szerint felfegyverkezhetett, másrészt pedig csak csekély számú ellenféllel állott szembe, kiknek érdekei más államok érdekeivel oly mértékben ütköztek, hogy ebben a konfliktusban a legyőzött állam is bizonyos súllyal bírt. Ilyen előfeltételek mellett a legyőzött államnak reménye lehetett arra, hogy tisztán a, hatalmi politika segítségével helyzetén javítson. *Ez a történelmi helyzet a jelenben nincsen adva.* Először e legyőzöttek kis számával szemben a győzők hatalmas világblokkja áll; másodsor a győzők egymás közötti ellentéteik dacára is a legyőzöttekkel szemben szolidárisak; harmadszor a legyőzöttek nem rendelkeznek teljes állami szuverenitásukkal, mert fegyverkezniük nem szabad, tehát külpolitikai vonatkozásukban egy igen jelentékeny hatalmi eszköztől le kell mondaniok. Ha ebből a konkrét helyzetből indulunk ki, bizonytalanság más feleletet kapunk arra a kérdésre, lehet-e a legyőzött államoknak történelmi külpolitikát folytatniok? Ez a politika azt jelentené, hogy meg kell várni, míg egy újabb konflagráció, más okból tör ugyan ki, melyben ők valamelyik félhez csatlakoznak abban a reményben, ha az győz, segíteni fog rajtuk. Ez nem volna más, mint teljes desorientáció, a nemzet sorsát két véletlenre bízni. Az egyik véletlen, hogy egy ilyen konflagráció el fog jönni, a másik, hogy az a fél fog győzni, melyhez a legyőzött állam csatlakozott. Lehet-e külpolitikát, mely ily véletlenre bízza országának sorsát, konstruktívnak nevezni? Igaz, hogy államférfiaknak a véletlent is ki kell használniok, ámde ez egészen más, mint a véletlenre alapítani az egész politikájukat.

Ezzel szemben az ú. n. pacifista külpolitika ilyen körülmények között sokkal konstruktívabb, pozitívabb, mert célkitűzései vannak és rendelkezik azokkal az eszközökkel, melyektől később a siker függ. Egyszerű logikai megállapítás, hogy ha egy félnek hatalmi eszközei nem állanak rendelkezésére, úgy célját egy másik féllel szemben csak az esetben tudja elérni, ha az utóbbinál hatalmi eszközei értéktelenné válnak. Egy lefegyverzett ország külpolitikai súlyát visszanyerheti azon esetben, ha a nemzetközi életben a fegyverkezés nyújtotta hatalmi tényezőt más tényező felváltja, a fegyverkezés ténye vagy szándéka, nem válik hatalmi forrássá. Aki minden politikában hatalmi törekvést lát, aki minden politikai akarásban „Wille zur Macht“-ot lát, az, ha ennek az állításnak logikai helyességét nem is fogja kétségbe vonni, nem tudja elhinni, hogy beállhat egy politikai állapot, melyben a ha-

talom elveszíténé mai jelentőségét, illetve a fegyverkezés nyújtotta hatalmat egy másik tényező visszatudná szorítani. Pedig még sem igaz az, hogy a nyers erőszak minden hatalomnak utolsó forrása. Ezt egy nagyon szembeszökő és közismert folyamattal akarom bizonyítani. A világtörténelem az utolsó 150 év leforgása alatt a dinasztikus hatalmi államtól eltolódott a modern nemzeti állam felé. Pedig a hatalom amott volt. Ez a változás csak azért tudott beállni, mert a nemzeti eszme, mint erkölcsi érték, összeütközésbe került a régi hatalmi szervezettel és azt lassanként felmorzsolta. Egy korszakos eszmének tehát feltétlenül megvan az ereje, hogy nyers hatalmi tényezőt megdöntsön és felváltson.

A hatalmi eszközökkel nem rendelkező államok természetes nemzeti politikája tehát az volna, hogy olyan nemzetközi konstelláció megteremtésén dolgozzanak, melyben a *fegyverkezés nyújtotta hatalmat a jog rendje és az etikai eszme hatalma váltja fel*. Az ilyen célért való küzdelemnek pedig semmi külső akadálya nincsen. Mivel ez a harc tisztán szellemi erők latbavetése, a legyőzötteknek ebben a harcban teljesen szabad kezük van. Mennél többet veszít a hatalom rendje eddigi jelentőségéből, mennél inkább fokozódik a jog rendjének a jelentősége, annál közelebb állnak a legyőzöttek ahhoz, hogy jogosult külpolitikai törekvéseiket elérjék. Ha a hatalom rendjét a jog rendje felváltotta, akkor ez természetesen az igazság rendjét is jelenti, mert hiszen a jogrend fejlődése a kor erkölcsi felfogásával lépést tart. De még mielőtt ez az ideális állapot elkövetkezne, eltolódhat a világpolitikai helyzet olyan irányban, hogy a mai hatalmi viszonyokat egy igazságosabb rend felválthatja. Figyelembe kell ugyanis vennünk, hogy a hatalomnak és erőszaknak szociológiai funkciója nemcsak abban áll, hogy egy másik fél rovására előnyöket szerez, *hanem abban is, hogy egy másik féllel szemben bizonyos állapotot megtart és megvéd*. A hatalom birtokosa olyan tárgyra is kiterjeszti uralmát, melyet nem önmagáért kíván meg, hanem csak *azért*, hogy az ellenfél pozícióját gyengítse. A hatalomnak tehát védelmi funkciója is van. Ezt az összefüggést legeklektánsabban Franciaországnak Németországgal szemben követett politikája bizonyítja. Franciaország fél Németországtól, ezért olyan jogokat von meg tőle, melyekre magának ugyan nincsen szüksége, de amelyekkel ha Németország rendelkezne, Franciaország mai pozícióját veszélyeztethetné. Ebből pedig következik, hogy mennél jobban ér-

vényesül a nemzetközi életben a jog rendje, mennél inkább a jogrendtől és nem a fegyverkezés nyújtotta hatalomtól függ a nemzetek biztonsága, annál inkább elveszti a hatalom védelmi funkcióját, annál könnyebben fognak a mai hatalmasok lemondani bizonyos előretolt védelmi pozíciójukról azok részére, kiket az jogosan megillet.

A legyőzöttek pacifizmusát azért tartja a cikkíró *logikátlan-nak*, mert előtte a győzők pacifizmusa lebeg, amint az a politikai valóságban érvényesül. Ezzel azonban egyáltalán nincsen kimerítve a pacifizmus ideológiája. Ha ma a pacifizmus válságáról beszélünk, úgy ez a megállapítás csak a mai konkrét *helyzetre* vonatkozik, nem vonatkozhat azonban a pacifizmus ideológiájára.* Ma a pacifizmus kimerül *a háborút gátló* intézmények konstruálásában és nem jutott el a történelmi dinamika előidézte *háborúkat levezető* intézmények konstruálásához. Semmi akadályja sincsen azonban annak, hogy a legyőzöttek egész szellemi arzenáljukkal ezt a holt pontot áthidalják és a dinamikus nemzetközi jogrendért síkra szálljanak. Ennek elméleti akadályai nincsenek. Hiszen az állam belső jogrendje sem merev, hanem a történelmi szükséglet arányában fejlődik. Végző megállapítás tehát az, hogy éppen a legyőzöttek, a maguk sajátos világpolitikai helyzete következtében, különösen hívatottak arra, hogy egy erős, konstruktív szellemi mozgalommal a pacifizmus mai válságát áthidalják.

Tanulmányának harmadik részében a szerző a pacifizmust jogfilozófiai szempontból bírálja. Szerinte a pacifista állam logikai ellentmondást rejt magában, mert következetesen végiggondolva, anarchismushoz vezet. Ha a háborúk megszüntetése — így érvel a szerző — azt jelenti, hogy az államok lemondanak kifelé az erőszak alkalmazásáról akkor, nehezen tudjuk belátni, „hogy miért ragaszkodjanak továbbra is az erőszak és kényszer brutális eszközéhez *befelé*, saját alattvalóikkal szemben?” (351. old.) Ha pedig az államok befelé is lemondanak az erőszakról, akkor ez már anarchismus. Szerinte „a pacifizmus előfeltétele, hogy feltétlenül bízzunk az emberi jóságban és okosságban, mely harc nélkül megoldja a leghatalmasabb nemzetközi érdekellentétek gordiusi csomóját is” (352.). Ez teljesen téves premissza. *A pacifizmus előfeltétele nem az emberi jóság*, amint hogy az állam *belső rendjé-*

* Lásd az én *cikkemet* a Társadalomtudomány ugyanazon számában.

nek előfeltétele sem az emberi jóság. Hogy ez így van, arról meggyőződhet ha tanulmányának utolsó előtti oldalán leköszölt *Kant* idézetét átolvassa. Ebben többek között az van, „*hogymiként az egyes emberek feladták, úgy ők is (t. i. az államok. T. Á.) feladják vad (törvény nélküli) szabadságukat, nyilvános kényszerszabályok alá hajoljanak ...*“ Ez azonban távolról sem azt jelenti, amit szerző állít, „*hogya a pacifizmus nem egyéb ... mint az államok egymás közötti viszonyára korlátozott anarchizmus (352).*“ „*A pacifizmusnak sem szellemi, sem politikai mozgalma ilyen nemzetközi anarchizmus felé nem törekszik, hanem egy nemzetközi jogrendet akar megalapozni, ami pedig éppen az ellentéje az anarchizmusnak.* Ha a pacifizmus alatt azt a politikai ideológiát értjük, ami a pacifista irodalomban le van fektetve és nem egyes naiv utópisták véleményét, akkor nem lehet azt állítani, hogy a pacifizmus az erőszak megszüntetését jelenti, hanem csak azt, hogy a pacifizmus a mai *önkényes* erőszak helyébe *törvényes* erőszakot akar léptetni. A Kant-féle nyilvános kényszerszabályok nem más mint jogrend, ami már abból is kitűnik, hogy ő „*Nemzetek Államá*“ -ról beszél, már pedig az állam fogalmában benne van a jogrend és az azt kikényszerítő erőszak fogalma. Igaz, hogy a jogrendet erőszak nélkül is el lehet képzelni, ha mindenki elismeri és megtartja az erkölcsi normákat, de *ez nem szükségszerű következtetés.* Hiszen az állam belső jogrendje sem zárja ki az erőszakot.

Hogy a pacifizmus másik előfeltétele az emberi okosságban való bizodalom, ebben a szerzőnek teljesen igaza van. Csak az a kérdés, hogyan képzeljük el ez okosságnak érvényesülését? Ha azt gondoljuk, hogy az államok már nem fognak többé veszekedni, hanem mint jó gyermekek mindig békésen megférnek egymással, úgy egy ilyen állapot elkövetkeztében valóban lehet kételkedni. Ez olyan okosság volna, mint a nagy gyermek okossága, ki enged, mert ő az okosabbik. A pacifizmushoz *szükséges okosság más jellegű.* Meg kell tudni teremteni a háborút levezető jogrendet. Hogy ennyi okosság meg van az emberiségben, azt nem lehet egészen kétségbe vonni, Hiszen ennyi okosság a belső jogrend megteremtéséhez is szükséges volt. De még a mai háborús rendhez is bizonyos fokú okosság kell. Hiszen csak az indít háborút, aki annak kedvező kimenetelét előre ki tudja számítani. Aki biztos vereségre számít, az ma is elég okos ahhoz, hogy nem indít háborút, ami különben azt is bizonyítja, hogy a háború nemcsak a szenvedélyek szüle-

ménye. Mindössze annyi okosság kell a pacifizmushoz, hogy ezt a segédeszközt pótoljuk. Ennyi okossággal pedig akkor fog az emberiség rendelkezni, ha teljesen ráeszmélt arra, hogy a háború mindenképen rossz üzlet. Emberi intézményeket, különösen mikor azok életformákká váltak, csak fokról-fokra lehet felváltani, ehhez pedig nem kell abszolút okosság, hanem csak idő.

Rendkívül merésznek tartom azt az állítást, hogy „az állam hatalmi szervezetének kifelé történt összeomlásával az állam kényszergépezete befelé is meginog“ (352.). Miért? Ha azt állítjuk, hogy az állam külső védelmi szervezete belső hatalmi szervezetétől függ, úgy ez érthető, hiszen a külső védelmi eszközök is belső erőforrásokon nyugszanak. De miért legyen ennek a fordítottja igaz? Itten egyszerűen logikai ellentmondással van dolgunk. *Életet és erőt* mindenfajta organizmusnak nem a védelmi szervezet ad, ez csak arra szolgál, hogy az életet és erőt, *mely más forrásból táplálkozik*, külső veszedelmektől megóvja. Ha ezek a veszedelmek megszűnnek s ezért a védelmi szervezet visszafejlesztetik, miért *kellene azért az életnek* is megszűnnie? Ezt az állítást a tények is megdöntik. Azok az államok, melyeknek hatalmi szervezete kifelé gyenge, amilyen a lefegyverzett államoké mind, befelé az állami hatalomnak és rendnek teljes birtokában vannak és ez a hatalom nagyon is hatékony. Ezzel szemben vannak államok, melyeknek hatalmi szervezete kifelé nagyon erős (mert erősen vannak felfegyverezve), befelé mégis sokkal kevésbé konszolidáltak, mint az előbbi csoport,

A szerző végül azt is mondja, hogy „a világbékét... csak egy hatalmas világállam létre jövele tudná biztosítani. Így vezet el a békés pacifizmus a világhatalmi imperializmushoz, ami kétségtelenül szintén nincsen ellentmondás nélkül“ (354.). Ez azonban nem a tények, hanem a fogalmak ellentmondása. Világállam és világimperializmus két különböző fogalom. Ha a pacifizmus a világállamhoz elvezet, úgy ebből nem következik, hogy ez egyúttal világimperializmus. Imperializmus alatt azt értjük, hogy egy hatalmas modern eszközökkel rendelkező állam egy primitív, vagy gyenge államra terjeszti ki hatalmát, hogy magának annak rovására bizonyos előnyöket biztosítson. Ehhez tehát két fél szükséges, holott világállam csak egy lehet. Ha történetesen mégis volna benne imperializmus, úgy ez már nem a szerző érvelésének kiindulópontjául vett pacifista világállamnak, hanem legfeljebb egy

hatalmas államnak volna a világimperializmusa, amely a pacifizmust saját céljaira felhasználja. Ha ez történelmileg nincs kizárva, úgy mégsem logikus következménye a pacifizmusnak, amit pedig a szerző állít.

Ami pedig a világállam lehetőségét vagy lehetetlenségét illeti, úgy erről csak a fogalmak tisztázása után beszélhetünk. Naiv dolog volna azt hinnünk, hogy a mai államok megszűnnek és azoknak mintájára egy világállam képződik. Mégis, ha a pacifista jogrendet meg akarjuk valósítani, ez csak úgy történhetik, hogy a mai államok szuverenitásának egy részéről a nemzetközi forma javára lemondanak. Teljesen irreleváns, hogy ezt az állapotot majdan világállamnak, vagy csak egyszerűen nemzetközi jogrendnek nevezzük. Ennek elérkezése logikailag nem látszik kizártnak, mert amint a történelmi fejlődés folyamán az uralkodó szuverenitásából a nép szuverenitása lett, úgy lehetséges, hogy az állam szuverenitásából egy nemzetközi fórum szuverenitása lesz. Hogy mindez nem jelenti az erőszakról való végleges lemondást, hogy egy ilyen jogrend nem zárja ki azt, hogy egyesek, vagy csoportok azt fegyverrel megtámadják, miáltal a szervezett erőszakot maguk ellen kihívják, úgy bajos volna a szerzőnek ezen állítását megdöntenünk. Mégis téved a szerző, ha azt hiszi, hogy ez a lehetőség a pacifizmussal logikai ellentétben áll. *Nem* ez a pacifizmus problémája, hanem a nemzetközi jogrendnek megalapítása.

Török Árpád.